

**Onderzoek naar de accountantsverklaringen bij
de jaarrekeningen 2009 van beursgenoteerde
ondernemingen (AEX, AMX en AScX fondsen)
Oktober 2010**

Onderzoek naar de accountantsverklaringen bij de jaarrekeningen 2009 van beursgenoteerde ondernemingen (AEX, AMX en AScX fondsen)

1. Algemeen

Op 30 augustus 2010 is een samenwerkingsovereenkomst afgesloten tussen Het Financieele Dagblad B.V (FD) en het NIVRA en de NOvAA. Overeengekomen is dat partijen gaan samenwerken in het jaarlijks te verrichten onderzoek naar de onderneming die de financiële berichtgeving (papier, digitaal etc.) het best verzorgt. De beste ondernemingen zullen in drie categorieën (AEX, Small- en Midkap en Niet-beursgenoteerde ondernemingen) beloond worden op een speciaal daarvoor te organiseren prijsuitreiking. Met het FD is afgesproken dat het NIVRA voorafgaand aan de prijsuitreiking een aantal themaonderzoeken doet die leiden tot publicaties in het FD.

Voor 2010 zijn de volgende afspraken gemaakt over door het NIVRA uit te voeren themaonderzoeken:

1. *Risicoparagraaf*: alle jaarverslagen 2009 van de Nederlandse AEX, AMX en AScX fondsen.
2. *Verslag Raad van Commissarissen*: Jaarverslagen 2009 van AEX, AMX en AScX fondsen met een two tier (RvB en RvC) structuur.
3. *Toelichting op waardering financiële instrumenten*: Jaarverslagen 2009 van de zes Nederlandse rechtspersonen (financiële instellingen) met een beursnotering (AEX, AMX en AScX) in Nederland.
4. *Accountantsverklaring*: Jaarverslagen 2009 van alle AEX, AMX en AScX fondsen.

In deze rapportage wordt ingegaan op de uitkomsten van het onderzoek naar de accountantsverklaringen¹.

Anleiding voor het onderzoek van accountantsverklaringen zijn de opmerkingen van de jury voor de Sijthoff prijs van vorig jaar. In het juryverslag 2009 werd door de jury het volgende opgemerkt:

“Het accountantsverslag is zonder meer standaard te noemen. De vraag is waarom de accountant niet meer toelichting verschafft, door bijvoorbeeld onderdelen van de ‘management letter’ ook in de accountantsverklaring op te nemen. Het blijkt dat de accountant nauwelijks mogelijkheden heeft om zelf meer te zeggen. Wel kan de accountant invloed uitoefenen dat het bedrijf voldoende inzicht over bepaalde zaken geeft in bijvoorbeeld het directieverslag of het verslag van de raad van commissarissen. De belangrijkste constatering is dat de rol van de accountant onderbelicht blijft. Er wordt een nadrukkelijk voorbehoud gemaakt gezien zijn verantwoordelijkheid. De accountant geeft daardoor zelf geen informatie.”

2. Onderzoek accountantsverklaringen

Bij 73 beursgenoteerde Nederlandse ondernemingen (zie bijlage 1) hebben wij onderzoek gedaan naar de accountantsverklaringen. Het onderzoek richtte zich op:

1. de bewoordingen van de accountantsverklaringen waarbij als norm gehanteerd is de bewoordingen die verplicht gesteld zijn in de beroepsreglementering, zoals nader aangeduid in standaard 700 van de Nadere voorschriften controle en overige standaarden (NVCOS) en zoals opgenomen in de teksten van de voorbeeldverklaringen in de Handleiding Regelgeving Accountancy (HRA deel 3) van NIVRA en NOvAA. De bewoordingen van deze voorbeelden van accountantsverklaringen zijn in 2008 aangepast aan de nieuwe IFAC (*International Federation of Accountants*) standaarden en worden in 2010 herzien door deze beter te

¹ Voor een uitgebreide beschrijving van de betekenis van in de accountantsverklaring gehanteerde formuleringen wordt verwezen naar de NIVRA-brochure ‘De accountantsverklaring: Raamwerk voor accountantsverklaringen’. Op 15 december 2010 wordt de term accountantsverklaring vervangen door controleverklaring (zie de NIVRA brochure ‘Controleverklaringen nieuwe stijl’ voor de wijzigingen).

structureren (zgn. clarity standaarden). Een voorbeeldverklaring die veel gehanteerd wordt door accountantsorganisaties is opgenomen in bijlage 2 (voorbeeldverklaring 1.1.1g uit HRA deel 3).

2. afwijkende verklaringen door hetzij afwijkende bewoordingen hetzij afwijkingen in de teksten ten opzichte van de ‘schone’ goedkeurende verklaringen.
3. afwijkingen in andere onderwerpen waarover de accountant in zijn verklaring bij de jaarrekening een wettelijke rapporteringsplicht heeft (‘Verklaring betreffende andere wettelijke voorschriften en/of voorschriften van regelgevende instanties’)
4. trends in jaarverslagen ten aanzien van het opnemen van assurance-rapporten voor niet-financiële informatie zoals bijvoorbeeld ten aanzien van maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO), interne beheerssystemen of (verantwoordings)informatie over risicobeheer.

3. Methode van onderzoek

Aan de hand van een vooraf opgestelde vragenlijst (zie bijlage 2) is nagegaan wat voor type accountantsverklaring is afgegeven en of (en zo ja welke) afwijkingen van de ‘schone’ goedkeurende accountantsverklaring zich voordoen.

De wet (BW2 Titel 9) onderscheidt de volgende vier typen van verklaringen:

- a. goedkeurende verklaring;
- b. een verklaring met beperking;
- c. een afkeurende verklaring;
- d. een verklaring van oordeelonthouding.

Hiervan afgeleid zijn er in de praktijk voorkomende varianten aan accountantsverklaringen waar NIVRA en NOvAA de volgende voorbeelden van heeft uitgewerkt:

Goedkeurend

1. Goedkeurend;
2. Goedkeurend met onverplicht toelichtende paragraaf;
3. Goedkeurend met verplichte toelichtende paragraaf (onzekerheid, continuïteit);
4. Goedkeurend indien geen jaarverslag is opgesteld;
5. Goedkeurend indien niet is voldaan aan artikel 2:391 lid 1 BW;

Met beperking

6. Wegens een materiële beperking in de controle;
7. Wegens een materiële bedenking tegen (een deel van) de jaarrekening;
8. Wegens een materiële beperking in controle en materiële bedenking tegen (deel) jaarrekening;
9. Wegens niet vermelden bezoldiging bestuurders;
10. Voorgaand boekjaar beperking, beperking doet zich niet meer voor,
11. Voorgaand boekjaar beperking, beperking doet zich nog steeds voor;

Oordeelonthouding

12. Wegens wezenlijke beperking in controle als gevolg van omvang entiteit;
13. Wegens wezenlijke beperking in controle t.a.v. een post in de jaarrekening;
14. Wegens wezenlijke beperking in controle t.a.v. meerdere posten in de jaarrekening;

Afkeurend

15. Wegens wezenlijke bedenking tegen de jaarrekening;
16. Met samenloop materiële beperking in de controle;
17. Met samenloop wezenlijke beperking in de controle;
18. Wegens ontoereikende uiteenzetting van onzekerheid over de continuïteit;

Bekend is dat besturen van beursgenoteerde ondernemingen bij het opstellen van hun financiële verantwoording doorgaans goede nota nemen van eventuele opmerkingen van de accountant bij een conceptversie daarvan, om zodoende te vermijden dat er een andere dan een goedkeurende verklaring zou worden verstrekt. Immers, afwijkingen van deze goedkeurende verklaringen leiden tot veel vragen bij interne en externe stakeholders en zullen uiteindelijk ook niet geaccepteerd worden. In die zin gaat er van accountantscontrole een positieve werking uit op de kwaliteit van de financiële verslaggeving.

Directies geven er de voorkeur aan bevindingen van de accountant adequaat op te volgen, hetgeen bijdraagt aan versterking van kwalitatief hoogwaardige financiële verslaggeving.

Doordat de discussies zich afspelen tussen ondernemingsleiding en accountant kent het publiek niet of onvoldoende de waarde van het achterliggende accountantswerk. De stakeholders zien alleen de definitieve cijfers en de accountantsverklaring. Op basis van deze uiteenzetting is de verwachting (hypothese) dat er weinig andere dan goedkeurende accountantsverklaringen door controlerende accountants bij beursfondsen zijn (en worden) afgegeven en dat ook de teksten vrijwel identiek zullen zijn.

Aangezien de voorlopige uitkomsten van het onderzoek primair bestaan uit feitelijke observaties heeft het NIVRA besloten ervan af te zien de concept bevindingen af te stemmen met de accountants die de in dit onderzoek onderzochte verklaringen hebben afgegeven en/of de kantoren waaraan zij zijn verbonden. Dit vormt een inherente beperking in de onderzoeksopzet. Een afschrift van deze rapportage zal door publicatie op de website van het NIVRA openbaar gemaakt worden.

4. Wet en Beroepsreglementering

Basis voor het onderzoek zijn de IFRS Verordening van de EU, die het rechtstreeks toepassen van IFRS in de geconsolideerde jaarrekening voorschrijft, de Nederlandse wet- en regelgeving (Burgerlijk Wetboek, Wet op het financieel toezicht) en de beroepsreglementering (Verordeningen en Nadere voorschriften) van NIVRA en NOvAA. De Nadere voorschriften controle en overige standaarden (NV COS) zijn afgeleid van de International Standards of Auditing (ISA) van de IFAC. De belangrijkste standaarden zijn:

- a. 700: 'Het vormen van een oordeel en het rapporteren over financiële overzichten' (v/h De accountantsverklaring bij een volledige set van financiële overzichten voor algemene doeleinden);
- b. 705N: 'Aanpassingen van het oordeel in de controleverklaring van de onafhankelijke accountant' (v/h aanpassingen in de formulering van de oordeelparagraaf in de accountantsverklaring);
- c. 706N: 'Paragrafen ter benadrukking van aangelegenheden en paragrafen inzake overige aangelegenheden in de controleverklaring van de onafhankelijke accountant' (v/h Toelichtende paragrafen in de accountantsverklaring)

Wettelijke eisen

In de leden 3, 4, 5 en 6 van artikel 2:393 van het Burgerlijk Wetboek staat het volgende omtrent de wettelijke eisen die aan het accountantsonderzoek en het verslag van de accountant worden gesteld.

Artikel 2:393 Lid 3 BW

De accountant onderzoekt of de jaarrekening het in artikel 362 lid 1 vereiste inzicht geeft. Hij gaat voorts na, of de jaarrekening aan de bij of krachtens de wet gestelde voorschriften voldoet, of het jaarverslag, voor zo ver hij dat kan beoordelen, overeenkomstig deze titel is opgesteld en met de jaarrekening verenigbaar is, en of de in artikel 392 lid 1, onderdelen b tot en met g vereiste gegevens zijn toegevoegd.

In het kader van dit wetsartikel en de accountantsverklaring is het belangrijk om te weten waar in het verantwoordingsdocument de jaarrekening en waar het jaarverslag is opgenomen. Dit blijkt in de praktijk niet altijd duidelijk te onderkennen. De ondernemingsleiding is verantwoordelijk voor het opstellen van het jaarverslag. Het heeft in die context derhalve uitdrukkelijk de voorkeur dat zij duidelijk maakt uit welke onderdelen het jaarverslag is opgebouwd en waar gebruikers dat kunnen raadplegen. Mocht de ondernemingsleiding daar van afzien, dan is een alternatief het aanduiden in de accountantsverklaring met bladzijde nummers waar deze stukken zijn opgenomen.

Artikel 2:393 lid 4 BW

De accountant brengt omtrent zijn onderzoek verslag uit aan de raad van commissarissen en aan het bestuur. Hij maakt daarbij ten minste melding van zijn bevindingen met betrekking tot de betrouwbaarheid en continuïteit van de geautomatiseerde gegevensverwerking.

In de accountantsverklaring wordt hier niet specifiek over gerapporteerd. Dit is ook geen vereiste. Wel wordt hier melding van gedaan in het accountantsverslag voor het bestuur en de commissarissen.

Artikel 2:393 lid 5 BW

De accountant geeft de uitslag van zijn onderzoek weer in een verklaring omtrent de getrouwheid van de jaarrekening. De accountant kan een afzonderlijke verklaring afgeven voor de enkelvoudige jaarrekening en voor de geconsolideerde jaarrekening. De accountantsverklaring omvat ten minste:

- a. een vermelding op welke jaarrekening het onderzoek betrekking heeft en welke wettelijke voorschriften op de jaarrekening toepasselijk zijn;
- b. een beschrijving van de reikwijdte van het onderzoek, waarin ten minste wordt vermeld welke richtlijnen voor de accountantscontrole in acht zijn genomen;
- c. een oordeel of de jaarrekening het vereiste inzicht geeft en aan de bij en krachtens de wet gestelde regels voldoet;
- d. een verwijzing naar bepaalde zaken waarop de accountant in het bijzonder de aandacht vestigt, zonder een verklaring als bedoeld in lid 6, onderdeel b, af te geven;
- e. een vermelding van de gebleken tekortkomingen naar aanleiding van het onderzoek overeenkomstig lid 3 of het jaarverslag overeenkomstig deze titel is opgesteld en of de in artikel 392 lid 1, onder b tot en met g, vereiste gegevens zijn toegevoegd;
- f. een oordeel over de verenigbaarheid van het jaarverslag met de jaarrekening;

Betrekkelijk nieuw is dat er twee zelfstandige jaarrekeningen kunnen worden gepubliceerd: de enkelvoudige en de geconsolideerde jaarrekening. Hierbij kunnen ook twee afzonderlijke accountantsverklaringen worden gevoegd. Nieuw is ook onderdeel f dat de accountant de verplichting oplegt om (formele) tekortkomingen in het jaarverslag te rapporteren.

Artikel 2:393 lid 6 BW

De accountantsverklaring, bedoeld in lid 5, heeft de vorm van:

- a. een goedkeurende verklaring
- b. een verklaring met beperking
- c. een afkeurende verklaring
- d. een verklaring van oordeelonthouding

De accountant ondertekent en dagtekent de accountantsverklaring.

In artikel 2:391 lid 5 is bij algemene maatregel van bestuur ('Besluit') bepaald dat door de leiding van de onderneming in het jaarverslag verantwoording moet worden afgelegd over de naleving van een gedragscode (voor Nederlandse beursfondsen de corporate governance-code). Het gaat hierbij om de inhoud, de openbaarmaking en het accountantsonderzoek van een verklaring van het bestuur inzake corporate governance. Over de wijze van rapporteren door de accountant is nu niets formeel geregeld. In de accountantsverklaring (deel 2 over de naleving van wettelijke voorschriften) wordt een relatie gelegd tussen de verantwoording van naleving van de code in het jaarverslag en de bevindingen op basis van de controle van de jaarrekening van de accountant. Deze marginale toets van de accountant kan, indien de bevindingen uit de controle niet overeenstemmen met de inhoud van de verantwoording over de naleving van de code, leiden tot opmerkingen in (een toelichtende paragraaf in) de accountantsverklaring.

Beroepsreglementering

In HRA (deel 3) zijn 9 verschillende voorbeeldverklaringen opgenomen. Het zijn voorbeelden die in de praktijk veel voorkomen maar waarvan afgeweken mag worden mits voldaan wordt aan de eisen

zoals opgenomen in de Nadere voorschriften controle en overige standaarden (NV COS; standaarden 700, 705 en 706; zie paragraaf 3).

De wetgever heeft twee jaar geleden wijzigingen doorgevoerd in de wijze waarop jaarrekeningen gepubliceerd mogen worden. Vóór de wetswijziging was in het jaarverslag van de onderneming de geconsolideerde jaarrekening als toelichting bij de enkelvoudige jaarrekening opgenomen. Nu heeft de wetgever het mogelijk gemaakt dat beide jaarrekeningen apart gepubliceerd kunnen worden, hetzij in één verantwoordingsdocument hetzij apart van elkaar. Door deze wetswijziging (in combinatie met de IFRS grondslag) is het aantal voorbeeldverklaringen toegenomen omdat diverse combinaties van jaarrekeningen (enkelvoudig, geconsolideerd) en grondslagen (IFRS, BW2 Titel 9) mogelijk zijn.

De voorbeeldverklaringen zoals NIVRA en NOvAA die hebben gepubliceerd bestaan uit:

1. Voorbeeldtekst in geval van jaarrekening op basis van Titel 9 Boek 2 BW (geen geconsolideerde jaarrekening opgesteld);
2. Voorbeeldtekst in geval van jaarrekening op basis van IFRS (geen geconsolideerde jaarrekening opgesteld);
3. Voorbeeldtekst in geval van enkelvoudige jaarrekening op basis van Titel 9 Boek 2 BW, tevens een geconsolideerde jaarrekening in *een apart verantwoordingsdocument* opgesteld;
4. Voorbeeldtekst in geval van enkelvoudige jaarrekening IFRS, tevens een geconsolideerde jaarrekening in *een apart verantwoordingsdocument* opgesteld;
5. Voorbeeldtekst in geval van geconsolideerde jaarrekening op basis van Titel 9 Boek 2 BW, tevens een enkelvoudige jaarrekening in *een apart verantwoordingsdocument* opgesteld;
6. Voorbeeldtekst in geval van geconsolideerde jaarrekening op basis IFRS, tevens een enkelvoudige jaarrekening in *een apart verantwoordingsdocument* opgesteld;
7. Voorbeeldtekst in geval van enkelvoudige en een geconsolideerde jaarrekening, beide opgesteld conform Titel 9 Boek 2 BW en *gezamenlijk in één verantwoordingsdocument* uitgebracht;
8. Voorbeeldtekst in geval van een enkelvoudige en een geconsolideerde jaarrekening, beide opgesteld op basis van IFRS en *gezamenlijk in één verantwoordingsdocument* uitgebracht;
9. Voorbeeldtekst in geval van enkelvoudige jaarrekening, opgesteld conform Titel 9 Boek 2 BW en een geconsolideerde jaarrekening, opgesteld conform IFRS en *gezamenlijk in één verantwoordingsdocument* uitgebracht.

Deze voorbeeldverklaringen gecombineerd met de 18 varianten genoemd op bladzijde 2 maakt 162 voorbeeldverklaringen voor jaarrekeningen. Op basis van ervaringen uit het verleden is de verwachting bij beursgenoteerde bedrijven dat in het overgrote deel van de gevallen gebruik gemaakt zal worden van voorbeeldverklaring 9, dus verantwoording van enkelvoudige en geconsolideerde jaarrekening in één verantwoordingsdocument met één accountantsverklaring. Het verplicht gebruik van IFRS grondslagen voor geconsolideerde jaarrekeningen (van beursgenoteerde ondernemingen) zal, naar verwachting, in de keuze van de voorbeeldverklaring een belangrijke rol gespeeld hebben.

5. Bevindingen

De belangrijkste bevindingen zijn:

Algemeen

1) Het overgrote deel van de beursgenoteerde ondernemingen hanteert, zoals verwacht, voorbeeldverklaring 9, dat wil zeggen een enkelvoudige jaarrekening opgesteld conform Titel 9 Boek 2 BW en een geconsolideerde jaarrekening opgesteld conform (door de EU goedgekeurde) IFRS's gezamenlijk uitgebracht in één verantwoordingsdocument met daarin één accountantsverklaring. Veertien ondernemingen hanteren voorbeeldverklaring 6, dat wil zeggen twee jaarrekeningen in aparte verantwoordingen met twee accountantsverklaringen (en meestal in één verantwoordingsdocument of jaarverslag);

- 2) De structuur en bewoordingen van accountantsverklaringen van de Nederlandse ondernemingen met een beursnotering in Nederland laten geen bijzonderheden zien, de accountantsverklaringen van buitenlandse ondernemingen met een beursnotering in Nederland daarentegen wel omdat ze in structuur en bewoordingen afwijken van de Nederlandse situatie.
- 3) De accountantsverklaringen zijn, met uitzondering van 3 ondernemingen die een ‘emphasis of Matter’ paragraaf hebben en twee ondernemingen die een toelichtende paragraaf in de accountantsverklaring hebben, allemaal ‘schone’ goedkeurende accountantsverklaringen.
- 4) In het AFM Activiteitenverslag 2009 over het toezicht financiële verslaggeving worden in paragraaf 11 enkele bevindingen gepresenteerd met betrekking tot het jaarverslag. Geconstateerd wordt dat beursfondsen over het algemeen niet duidelijk maken wat onder jaarverslag als bedoeld in artikel 2:393 BW wordt verstaan. De AFM heeft hierover het volgende geschreven: ” Met behulp van de accountantsverklaring kan in het merendeel van de gevallen worden herleid wat als het wettelijke jaarverslag wordt aangemerkt. In een aantal gevallen is onduidelijk waarop de mededeling van de accountantsverklaring als bedoeld in artikel 2:393 BW betrekking heeft’ .
Wij zijn in ons onderzoek nagegaan of in de accountantsverklaring (ter afbakening) expliciet is aangegeven op welke pagina’s het jaarverslag is opgenomen. Bij 6 ondernemingen hebben wij een dergelijke afbakening aangetroffen. Wat hierbij opvalt, is dat het verslag van de raad van commissarissen en/of de corporate governance-paragraaf soms wel en soms niet onderdeel uitmaakt van het in de accountantsverklaring gedefinieerde jaarverslag.
- 5) In de accountantsverklaring staat in de paragraaf ‘verantwoordelijkheid van de accountant’ de volgende zin: “In die beoordeling neemt de accountant in aanmerking het voor het opmaken en getrouw weergeven in de geconsolideerde jaarrekening van het vermogen en resultaat relevante interne beheersingssysteem, teneinde een verantwoorde keuze te kunnen maken van de controlewerkzaamheden die onder de gegeven omstandigheden adequaat zijn *maar die niet tot doel hebben een oordeel te geven over de effectiviteit van het interne beheersingssysteem van de entiteit*”. Het geven van een oordeel over de effectiviteit van het interne beheersingssysteem komt in geen van de door ons onderzochte accountantsverklaringen voor.
- 6) De verslaggevingsnorm voor het verantwoorden van (financiële) risico’s in de (geconsolideerde) jaarrekening is IFRS 7. Soms zie je, met name bij financiële instellingen, een uitgebreide verantwoording over risicobeheer in de jaarrekening. In de huidige accountantsverklaring hoeft niet expliciet aangegeven te worden dat de in de jaarrekening opgenomen risico-informatie is gecontroleerd en wat de uitkomst daarvan is.
- 7) Artikel 2:393 lid 4 BW vermeldt dat de accountant verslag uitbrengt aan de raad van commissarissen, waarbij hij ten minste melding doet van zijn bevindingen met betrekking tot de betrouwbaarheid en continuïteit van de geautomatiseerde gegevensverwerking. In de accountantsverklaring wordt hier niet over gerapporteerd. Dit is wettelijk ook niet voorgeschreven.
- 8) De ‘big four’-accountantsorganisaties hebben, met uitzondering van één onderneming, alle beursgenoteerde ondernemingen gecontroleerd in 2009.
- 9) Bij de accountantsverklaringen van Nederlandse beursondernemingen is de persoon van de eindverantwoordelijke accountant vermeld. Dit is een verplichting vanuit de Wta. Bij buitenlandse ondernemingen (met beursnotering in Nederland) is dat niet altijd het geval.

Nederlandse ondernemingen met beursnotering in Nederland

- 10) In de accountantsverklaringen van de enkelvoudige jaarrekeningen van **VastNed Retail en VastNed offices Industries** is naast een verwijzing naar BW2 Titel 9 ook een verwijzing opgenomen naar de Wet op het financieel toezicht (Wft). Dit is niet nodig omdat de Wft geen verslaggevingsstandaard geeft maar hiervoor verwijst naar het Burgerlijk Wetboek.

11) In de verklaring van **Pharming** staat de volgende ‘Emphasis of Matter’-paragraaf:

“We draw attention to note 2 to the financial statements which indicates that the company is facing uncertainties in 2010 that significantly affect the liquidity and/or equity position of the company. These conditions, along with other matters as set forth in note 2, indicate the existence of a material uncertainty which may cast significant doubt about the company’s ability to continue as a going concern. Our opinion is not qualified in respect of this matter.”

In verband met de kredietcrisis is begin 2009 over (dis)continuïteit van de onderneming door het NIVRA voorlichting gegeven over de mogelijkheid en/of wenselijkheid van het hanteren van een toelichtende paragraaf in de accountantsverklaring. In een daartoe opgestelde Audit alert en brochure (te vinden op de NIVRA website) zijn nog eens de criteria uiteengezet voor het opnemen van een toelichtende paragraaf in de accountantsverklaring in geval van continuïteitsproblemen. In de onderzochte accountantsverklaringen bij Nederlandse rechtspersonen met een beursnotering in Nederland hebben wij geen toelichtende paragraaf over continuïteitsproblemen aangetroffen.

12) In de accountantsverklaring van **InnoConcepts** staat de volgende ‘Emphasis of Matter’ paragraaf:

“We draw attention to the disclosure on events after the balance sheet date included at page 39, which describes the events after the balance sheet date regarding Cheng Meng and the impairment of euro 32.711.000 to be recognized in 2010. Our opinion is not qualified in respect of this matter”.

Het betreft hier een Gebeurtenis na balansdatum.

Buitenlandse ondernemingen met beursnotering in Nederland

13) In de jaarrekeningen van **Air France-KLM S.A** en **Unibail-Rodamco**, opgesteld volgens Franse wet- en regelgeving (*‘Code de Commerce’*), komen drie accountantsverklaringen voor:

A Statutory auditors’ report on the consolidated Financial statements

De accountant rapporteert het volgende:

- 1 Opinion on the consolidated Financial statements;
- 2 Justification of our assessments;
- 3 Specific procedures;

B Statutory Auditors’ report on the financial statements

De accountant rapporteert het volgende:

- 1 Opinion on the Financial statements
- 2 Justification of our assessments
- 3 Specific verifications and information

C Statutory Auditors’ report on regulated agreements and commitments

De accountant rapporteert het volgende

- 1 Agreements and commitments authorized during the current year
- 2 Agreements and commitments authorized during previous years and having continuing effect during current year.

In vergelijking met de Nederlandse situatie schrijft de Franse wet- en regelgeving een uitgebreidere rapportage van accountantsorganisaties voor.

14) In de accountantsverklaring van **Antonov plc** staat de volgende “Emphasis of Matter – Going concern”-paragraaf:

In forming our opinion on the financial statements, which is not qualified, we have considered the adequacy of the disclosure made in note 2 to the financial statements concerning the group's ability to continue as a going concern. The financial statements have been prepared on a going concern basis, the validity of which depends upon the continuing financial support of Quivest BV, the Group's most significant shareholder. These conditions, along with the other matters explained in note 2 to the group financial statements, indicate the existence of a material uncertainty which may cast significant doubt about the group's ability to continue as a going concern. The group financial statements do not include the adjustments that would result if the group was unable to continue as a going concern."

15) In de **Arseus** (geconsolideerde) jaarrekening, opgesteld op basis van Belgische wet- en regelgeving, is in de accountantsverklaring de paragraaf 'Bijkomende vermelding' opvallend omdat de formulering afwijkt van die van de Nederlandse situatie in geval van rapportage over de verenigbaarheid van jaarverslag met jaarrekening. Gesproken wordt onder andere over "het bevestigen dat de verstrekte gegevens geen onmiskenbare inconsistenties vertonen met de informatie waarover". Voorts worden door de accountant geen uitspraken gedaan over de consequenties van geconstateerde onzekerheden en risico's in toekomstige ontwikkelingen.

De paragraaf luidt:

"Het geconsolideerde jaarverslag behandelt de door de wet vereiste inlichtingen en stemt overeen met de geconsolideerde jaarrekening. Wij kunnen ons echter niet uitspreken over de beschrijving van de voornaamste risico's en onzekerheden waarmee de Groep wordt geconfronteerd, alsook van haar positie, haar voorzienbare evolutie of de aanmerkelijke invloed van bepaalde feiten op haar toekomstige ontwikkeling. Wij kunnen evenwel bevestigen dat de verstrekte gegevens geen onmiskenbare inconsistenties vertonen met de informatie waarover wij beschikken in het kader van ons mandaat"

Bij Nederlandse rechtspersonen met een beursnotering in Nederland hebben wij geen toelichtende paragrafen in de accountantsverklaring aangetroffen, die specifiek ingaan op het niet kunnen weergeven van de consequenties van de geconstateerde risico's en onzekerheden op toekomstige ontwikkelingen.

16) In de accountantsverklaring van **ProLogis European Properties** is de volgende toelichtende paragraaf opgenomen die bepaalde informatie uitsluit van de verklaring:

"Supplementary information included in the annual report, including the statement of performance measures, has been reviewed in the context of our mandate but has not been subject to specific audit procedures carried out in accordance with the standards described above. Consequently, we express no opinion on such information. However, we have no observation to make concerning such information in the context of the consolidated financial statements taken as a whole."

In toenemende mate wordt verantwoording afgelegd over maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO). Echter het laten onderzoeken door een deskundige en het opnemen van een assurance rapport bij de verantwoording over maatschappelijk verantwoord ondernemen ('Sustainability') is nog beperkt uitgevoerd respectievelijk aanwezig in de onderzochte jaarverslagen. Vier ondernemingen (Akzo Nobel, AMG, Philips en TNT) hebben een assurance-rapport in het jaarverslag opgenomen.

Wij hebben bij enkele Nederlandse ondernemingen met een beursnotering in de Verenigde Staten ook een afzonderlijk *auditor's report on internal control* aangetroffen. Dit assurance wordt vereist door de Sarbanes Oxley Act en richt zich op de effectiviteit van de interne controle op de financiële rapportages. Ten behoeve van de normstelling bij dit type verklaringen zijn zeer gedetailleerde regels uitgebracht door de PCAOB, de Public Company Accounting Oversight Board.

6. Conclusie

Op basis van ons onderzoek concluderen wij dat, met uitzondering van twee accountantsverklaringen die een 'emphasis of matter' paragraaf hebben, alle accountantsverklaringen in de door ons onderzochte onder de Nederlandse wet opgestelde jaarrekeningen 2009 van beursfondsen een goedkeurende strekking hebben en dat de teksten en bewoordingen van deze verklaringen overeenkomen met de voorbeeldteksten die door NIVRA en NOvAA zijn opgesteld en gepubliceerd (HRA deel 3). Daarmee voldoen ze aan de Nederlandse wet- en regelgeving waaronder de regelgeving van de beroepsorganisaties NIVRA en NOvAA.

Dit geldt niet voor jaarrekeningen van beursfondsen die onder wet- en regelgeving van andere landen (UK, Canada, België en Luxemburg) zijn opgesteld. Eén onderneming heeft een 'emphasis of matter' paragraaf in de accountantsverklaring en twee ondernemingen hebben een toelichtende paragraaf in de accountantsverklaring. De geconstateerde afwijkingen van teksten en/of bewoordingen in de accountantsverklaringen van de jaarrekeningen van deze onderzochte beursfondsen zijn, ten opzichte van die van beursfondsen welke gebaseerd zijn op Nederlandse wet- en regelgeving (waaronder controlestandaarden) aanzienlijk.

Amsterdam, 27 oktober 2010

Koninklijk NIVRA
Rob Schouten

Bijlage 1: overzicht van beursfondsen die onderzocht zijn

AEX	AMX	AScX
1 Aegon	26 Aalberts Industries	49 Accell Group
2 Ahold	27 AMG	50 Antonov plc
3 Air France-KLM SA	28 Arcadis	51 Arseus
4 AkzoNobel	29 ASM International	52 Ballast Nedam
5 ArcelorMittal	30 Binckbank	53 Beter Bed
6 ASML	31 Crucell	54 Brunel
7 BAM Groep	32 CSM	55 Exact Holding
8 Boskalis Westminster	33 Delta Lloyd	56 Fornix BioSciences
9 Corio	34 Draka	57 Gamma
10 DSM	35 Eurocommercial Properties	58 Grontmij
11 Fugro	36 Heymans	59 Homburg Invest Inc.
12 Heineken	37 Imtech	60 InnoConcepts
13 ING Groep	38 Logica Plc	61 Kardan
14 KPN	39 Mediq	62 Kas-Bank
15 Philips	40 Nutreco	63 Macintosh Retail
16 Randstad	41 Ordina	64 Nieuwe Steen Investments
17 Reed Elsevier	42 SNS Reaal	65 Pharming Group
18 SBM Offshore	43 Ten Cate	66 Phoenix Group
19 Shell	44 USG	67 ProLogis European Propert.
20 TNT	45 VastNed Retail	68 Querius
21 TomTom	46 Vopak	69 Sligro Food Group
22 Unibail Rodamco	47 Wavin	70 Telegraaf Media Group
23 Unilever	48 Wessanen	71 TKH Group
24 Wereldhave		72 Unit 4 Agresso
25 Wolters Kluwer		73 VastNed Offices Industrial

AEX: de *Amsterdam Exchange Index* is de belangrijkste Nederlandse beursindex en geeft het beeld weer van de koersontwikkeling van de 25 meest verhandelde aandelen op de Amsterdamse Effectenbeurs

AMX: de *Amsterdam Midkap Index* is de aandelenindex van de Amsterdamse effectenbeurs die de aandelen van middelgrote ondernemingen vertegenwoordigt

AScX: de *Amsterdam Small Cap Index* is een index van de lokale fondsen die net buiten de Midkap index vallen. De index wordt berekend op basis van een mandje met 25 aandelen.

Bijlage 2: Voorbeeldverklaring 1.1.1g

1.1G Goedkeurende accountantsverklaring

(geconsolideerd IFRSs zoals aanvaard binnen de EU en enkelvoudig Titel 9 Boek 2 BW (1) in één document met één verklaring²)

Aan: Opdrachtgever

ACCOUNTANTSVERKLARING

Verklaring betreffende de jaarrekening³

Wij hebben de (in dit rapport/verslag opgenomen⁴) jaarrekening XXXX⁵ van ... (naam entiteit) te ... (statutaire vestigingsplaats) gecontroleerd⁶. De jaarrekening omvat de geconsolideerde en de enkelvoudige jaarrekening. De geconsolideerde jaarrekening bestaat uit de geconsolideerde balans per ... XXXX, winst-en-verliesrekening, mutatieoverzicht eigen vermogen en kasstroomoverzicht over XXXX alsmede uit een overzicht van de belangrijkste grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen. De enkelvoudige jaarrekening bestaat uit de enkelvoudige balans per ... XXXX en de enkelvoudige winst-en-verliesrekening over XXXX met de toelichting.

Verantwoordelijkheid van het bestuur

Het bestuur van de entiteit⁷ is verantwoordelijk voor het opmaken van de jaarrekening die het vermogen en het resultaat getrouw dient weer te geven in overeenstemming met International Financial Reporting Standards zoals aanvaard binnen de Europese Unie en met Titel 9 Boek 2 BW⁸, alsmede voor het opstellen van het jaarverslag⁹ in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. Deze verantwoordelijkheid omvat onder meer: het ontwerpen, invoeren en in stand houden van een intern beheersingssysteem relevant voor het opmaken van en getrouw weergeven in de jaarrekening van vermogen en resultaat, zodanig dat deze geen afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten bevat, het kiezen en toepassen van aanvaardbare grondslagen voor financiële verslaggeving en het maken van schattingen die onder de gegeven omstandigheden redelijk zijn.

Verantwoordelijkheid van de accountant

Onze verantwoordelijkheid is het geven van een oordeel over de jaarrekening op basis van onze controle. Wij hebben onze controle verricht in overeenstemming met Nederlands recht. Dienovereenkomstig zijn wij verplicht te voldoen aan de voor ons geldende gedragsnormen en zijn wij gehouden onze controle zodanig te plannen en uit te voeren dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat.

-
- 1 Ondanks het gebruik van verschillende verslaggevingsstelsels kan toch worden uitgegaan van één verklaring. In de inleidende paragraaf wordt in deze situatie aangegeven dat de jaarrekening bestaat uit de geconsolideerde en de enkelvoudige jaarrekening. Deze splitsing wordt, ter voorkoming van gecompliceerde situaties, ook aangebracht in de oordeelparagraaf.
 - 2 Indien overgegaan wordt tot afzonderlijke publicatie van hetzij de geconsolideerde hetzij de enkelvoudige jaarrekening dan kan deze accountantsverklaring hieraan niet worden toegevoegd.
 - 3 De subkop "Verklaring betreffende de jaarrekening" is niet nodig wanneer de tweede subkop "Verklaring betreffende andere wettelijke voorschriften en/of voorschriften van regelgevende instanties" niet van toepassing is.
 - 4 Verwijzing kan geschieden met behulp van paginanummers.
 - 5 Respectievelijk: "voor het jaar eindigend op ... XXXX" (gebroken boekjaar).
 - 6 De te noemen onderdelen van de jaarrekening moeten worden afgestemd op de inhoudsopgave van de jaarrekening.
 - 7 Afhankelijk van de aard van de entiteit te vervangen door een passender aanduiding, zoals "het bestuur van de vennootschap" (B.V./N.V.), "vereniging", "stichting" enz.
 - 8 Respectievelijk de van toepassing zijnde wet- en regelgeving.
 - 9 Terminologie laten aansluiten op die welke wordt gehanteerd door de entiteit.

Een controle omvat het uitvoeren van werkzaamheden ter verkrijging van controle-informatie over de bedragen en de toelichtingen in de jaarrekening. De keuze van de uit te voeren werkzaamheden is afhankelijk van de professionele oordeelsvorming van de accountant, waaronder begrepen zijn beoordeling van de risico's van afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten. In die beoordeling neemt de accountant in aanmerking het voor het opmaken van en getrouw weergeven in de jaarrekening van vermogen en resultaat relevante interne beheersingssysteem, teneinde een verantwoorde keuze te kunnen maken van de controlewerkzaamheden die onder de gegeven omstandigheden adequaat zijn maar die niet tot doel hebben een oordeel te geven over de effectiviteit van het interne beheersingssysteem van de entiteit¹⁰. Tevens omvat een controle onder meer een evaluatie van de aanvaardbaarheid van de toegepaste grondslagen voor financiële verslaggeving en van de redelijkheid van schattingen die het bestuur van de entiteit heeft gemaakt, alsmede een evaluatie van het algehele beeld van de jaarrekening.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Oordeel betreffende de geconsolideerde jaarrekening

Naar ons oordeel geeft de geconsolideerde jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van ... (naam entiteit) per ... XXXX en van het resultaat en de kasstromen over XXXX in overeenstemming met International Financial Reporting Standards zoals aanvaard binnen de Europese Unie en met Titel 9 Boek 2 BW.

Oordeel betreffende de enkelvoudige jaarrekening

Naar ons oordeel geeft de enkelvoudige jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van (naam entiteit) per ... XXXX en van het resultaat over XXXX in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verklaring betreffende andere wettelijke voorschriften en/of voorschriften van regelgevende instanties¹¹

Op grond van de wettelijke verplichting ingevolge artikel 2:393 lid 5 onder f BW melden wij dat het jaarverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, verenigbaar is met de jaarrekening zoals vereist in artikel 2:391 lid 4 BW¹².

Plaats, datum

Naam accountantsorganisatie

Naam externe accountant en ondertekening met die naam

¹⁰ Als de accountant tevens verantwoordelijk is voor het geven van een oordeel over de effectiviteit van het interne beheersingssysteem in samenhang met de controle van de jaarrekening, zou deze zin als volgt luiden: "In die beoordeling neemt de accountant in aanmerking het voor het opmaken en getrouw weergeven in de jaarrekening van vermogen en resultaat relevante interne beheersingssysteem, teneinde een verantwoorde keuze te kunnen maken van de controlewerkzaamheden die onder de gegeven omstandigheden adequaat zijn."

¹¹ Indien geen voorschriften van toepassing zijn op basis waarvan de accountant een afzonderlijke verklaring dient af te geven, dan wordt de verklaring betreffende andere wettelijke voorschriften en/of voorschriften van regelgevende instanties achterwege gelaten.

¹² Indien de entiteit op grond van wettelijke vrijstellingen (artikel 2:396 lid 6 BW en Wet op de Ondernemingsraden) geen jaarverslag opmaakt, wordt deze zin achterwege gelaten en is voetnoot 11 ook van toepassing. Tevens zal in de paragraaf "Verantwoordelijkheid van het bestuur" de tekst "alsmede voor het opstellen van het jaarverslag in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW" komen te vervallen.

Bijlage 3: vragenlijst

Voor het onderzoek naar de accountantsverklaringen is gebruik gemaakt van de volgende vragenlijst:

Accountantsverklaring algemeen

1. Is er een 'schone' goedkeurende accountantsverklaring afgegeven?
2. Indien nee, is er een verplicht of onverplicht toelichtende paragraaf opgenomen in de accountantsverklaring?
3. Indien nee, is er een accountantsverklaring met beperking afgegeven?
4. Indien nee, is er een accountantsverklaring van oordeelonthouding afgegeven?
5. Indien nee, is er een afkeurende accountantsverklaring afgegeven?
6. Zijn er anderszins afwijkingen in de aard van de accountantsverklaring?
7. Wordt in de accountantsverklaring expliciet aangegeven op welke pagina's het jaarverslag is opgenomen?
8. Is sprake van 1 of meerdere accountantsverklaringen (geconsolideerd, enkelvoudig, tbv USA/SOX etc)?
9. Welk kantoor heeft de accountantsverklaring afgegeven?
10. Wat is de naam van de accountant die heeft getekend?
11. Op welke plaats in de jaarstukken is de accountantsverklaring opgenomen?

Afwijkingen van voorbeeldverklaringen zoals opgenomen in Handleiding Regelgeving Accountancy (HRA deel 3)

1. Zijn er afwijkingen in de bewoordingen van de accountantsverklaring ten opzichte van de voorbeeldverklaringen?
2. Is er een splitsing aangebracht in de accountantsverklaring tussen 'verklaring betreffende de jaarrekening' en 'verklaring betreffende andere wettelijke voorschriften en/of voorschriften van regelgevende instanties'?
3. Zijn opmerkingen vermeld in de paragraaf 'verklaring betreffende de jaarrekening'?
4. Zijn opmerkingen vermeld in de paragraaf 'verklaring betreffende andere wettelijke voorschriften en/of voorschriften van regelgevende instanties'?
5. Overige bijzonderheden?

Overige vragen

1. Is de accountantsverklaring in het Nederlands?
2. Is de accountantsverklaring in het Engels?
3. Is in de accountantsverklaring ook een oordeel opgenomen over de effectiviteit van het interne beheersingssysteem (in samenhang met de controle van de jaarrekening)

Bijlage 4: Bevindingen/bijzonderheden

nr	onderneming	Accountants- praktijk	Soort verklaring	bijzonderheden
	AEX			
1	Aegon	Ernst&Young	6	geen
2	Ahold	Deloitte	9	geen
3	Air France-KLM SA	KPMG en Deloitte	6	Franse wet en (controle) standaarden zijn referentiekader (opm. 13)
4	AkzoNobel	KPMG	9	Geen
5	ArcelorMittal	Deloitte	6	Luxemburgse wet en (controle)standaarden zijn referentiekader
6	ASML	Deloitte	9	geen
7	BAM Groep	PWC	9	geen
8	Boskalis Westminster	KPMG	9	geen
9	Corio	KPMG	9	geen
10	DSM	Ernst&Young	9	geen
11	Fugro	KPMG	9	geen
12	Heineken	KPMG	9	geen
13	ING Groep	Ernst&Young	9	geen
14	KPN	PWC	9	geen
15	Philips	KPMG	6	geen
16	Randstad	PWC	9	geen
17	Reed Elsevier	Deloitte	6	Twee 'parent' jaarrekeningen (twee reporting entities) en een gecombineerde jaarrekening
18	SBM Offshore	KPMG	9	geen
19	Shell	PWC	6	UK wet, Companies Act en (controle)standaarden zijn referentiekader
20	TNT	PWC	9	geen
21	TomTom	Deloitte	9	geen
22	Unibail Rodamco	Deloitte en Ernst&Young	6	Franse wet en (controle)standaard zijn referentiekader (zie ook opm. 13)
23	Unilever	PWC	6	Twee 'parent' jaarrekeningen en één geconsolideerde jaarrekening (één reporting entity)
24	Wereldhave	PWC	9	geen
25	Wolters Kluwer	KPMG	9	geen
	AMX			
26	Aalberts Industries	PWC	9	geen
27	AMG	Ernst&Young	9	geen
28	Arcadis	KPMG	9	geen
29	ASM International	Deloitte	9	geen
30	Binckbank	Ernst&Young	9	geen
31	Crucell	Deloitte	9	geen
32	CSM	Deloitte	9	geen
33	Delta Lloyd	Ernst&Young	9	geen
34	Draka	Deloitte	9	geen
35	Eurocommercial Properties	Ernst&Young	9	geen
36	Heymans	KPMG	9	geen
37	Imtech	KPMG	9	geen
38	Logica Plc	PWC	6	UK wet, Companies Act

				en(controle)standaarden zijn referentiekader
39	Mediq	PWC	9	geen
40	Nutreco	KPMG	9	geen
41	Ordina	PWC	9	geen
42	SNS Reaal	KPMG	9	geen
43	Ten Cate	KPMG	9	geen
44	USG	PWC	9	geen
45	VastNed Retail	Deloitte	9	In oordeel: in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW <i>en de Wft</i> (zie opm. 10)
46	Vopak	PWC	9	geen
47	Wavin	KPMG	9	geen
48	Wessanen	KPMG	9	geen
	AScX			
49	Accell	Deloitte	9	geen
50	Antonov plc	Ernst&Young	6	'Emphasis of Matter' paragraaf in de verklaring (zie opm. 14). UK wet, Companies Act en (controle)standaarden zijn referentiekader
51	Arseus	PWC	6	Belgische wet en (controle)-standaarden zijn van toepassing (zie opm.15); verkorte enkelvoudige jaarrekening opgesteld
52	Ballast Nedam	KPMG	9	geen
53	Beter Bed Holding	Ernst&Young	9	geen
54	Brunel	Deloitte	9	geen
55	Exact	Ernst&Young	9	geen
56	Fornix BioSciences	KPMG	9	geen
57	Gamma Holding	PWC	9	geen
58	Grontmij	KPMG	9	geen
59	Homburg Invest Inc.	Ernst&Young	6	Canadese wet en (controle) standaarden zijn referentiekader
60	InnoConcepts	Deloitte	9	'Emphasis of Matter' paragraaf in de verklaring (zie opm.12)
61	Kardan	Ernst&Young	9	geen
62	Kas-Bank	KPMG	9	geen
63	Macintosh Retail	Ernst&Young	9	geen
64	Nieuwe Steen Investments	KPMG	9	geen
65	Pharming Group	PWC	9	'Emphasis of Matter' paragraaf in de verklaring (zie opm. 11)
66	Phoenix Group	Ernst&Young	6	geen
67	ProLogis European Properties	Ernst&Young	6	Luxemburgse wet en (controle)-standaarden zijn referentiekader
68	Querius	BDO	9	geen
69	Sligro Food Group	KPMG	9	geen
70	Telegraaf Media Group	KPMG	9	geen
71	TKH Group	Deloitte	9	geen
72	Unit 4 Agresso	Ernst&Young	9	geen
73	VastNed Offices Industrial	Deloitte	9	In oordeel: in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW <i>en de Wft</i> (zie opm. 10)